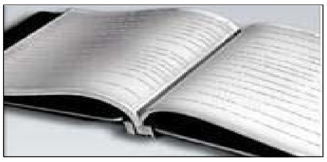
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
http://www.akademikbakis.org



KAZAK AYDINLANMASINDA ABAY KUNANBAYEV DÜŞÜNCELERİNİN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DENEME



Dr. MUSTAFA HOPAÇ*

ÖZ

Kazak halkının aydınlık çağını hazırlayanlardan biri olarak, filozof Abay'ı görüyoruz. Abay aynı zamanda şair ve iyi bir araştırmacıdır. ''Doğu batı kaynaşması'' kazak dünyasında ilk defa onun tarafından dile getirildi. Abay'ın son 20 yılının idealisttik ürünleri onun hayatında zirveyi oluşturur. Abay, döneminin özgün eserlerini inceledi. Kazak halkının istikbaliyle ilgili önemli argümanlar ortaya koydu. Manifesto niteliğindeki bu görüşler, onu kazak halkının bilgesi makamına ulaştırdı. Kunanbayev'in bilgi ve bilime olan hayranlığı bütün eserlerinde göze çarpıyor. Bilim çok değerlidir. Ona göre eğitimciler, bilimi, sevgiyi, bütün benlik ve gayretiyle talebelerine aktarmalıdır. Güzel ahlak, her insana gereklidir. İnsan aklını kullanıp, güzel ahlak sahibi olmalıdır. 1995 senesi UNESCO tarafından Abay yılı olarak kabul edildi. Abay İbrahim Kunanbayev, bilge bir hâkim olarak, edebiyat ve felsefe tarihi açısından, derinlemesine araştırılması gereken değerli bir şahsiyettir. Biz de bu araştırmamızda, Abay'ın dünya görüşünde etik, sevgi, eğitim, oluş ve bilim konularıyla sınırlı bir gezinti yaptık.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Kazak, İdealist, Etik, Sevgi, Nesil, Bilim, Egoist

AN ESSAY ON THE EFFECT OF THOUGHTS BY ABAY KUNANBAYEV ON THE KHAZAK ILLUMINATION

Abstrach

We regard Abay the philosopher as one of the preperators of the bright age of khazak nation. Abay is not only a soldier but aslo a poet and a good researcher. " the unition of east and west" was first underlined in Khazak world by him. The idealistic outcomes of the Abay's last twenty years has maintained the summit of his life. The Abay l examined the distinctive works of the age. He bore some arguementations about the future of his people. He was regarded as the wise man of Khazak people, after his thoughts that were come up by him that can be called manifests. The admiration of Kunanbayev to the information and science flashes in every piece of work of him. Science holds the most important value. To him, educators should transfer all the unique information about science, love with all their self-determination. Every human being requires morality. Humans should benefit from their mind

* Felsefe Tarihi ve İnsan Felsefesi, mhopacc@gmail.com

and possess acquire moral values. The year 1995 has been announced and accepted as the "colonel year" by UNESCO. Abay İbrahim Kunanbayev, as a wise judge, is a unique character who is worth to be examined and evaluated deeply in terms of literature and philosophy literature. In this study, we just a had a trip on the basis of the topics morality, love, education, existance and science in terms of his point of view.

Key Words : education, Khazak, idealistic, morality, love, generation, science, selfish

1-GİRİŞ

Kazak halkının aydınlık çağını hazırlayanlardan biri olarak, filozof Abay'ı görüyoruz. Abay aynı zamanda şair ve iyi bir araştırmacıydı. Doğunun aydın düşünürleri Nizami, Fuzuli, Sadi, Firdevs, Cami gibi değerlerin eserleriyle tanışıp analizlerde bulundu. Abay Kazakistan' ın Semey ilinde bir Rus okulunda eğitime başladı, kısa zamanda Rus dilinin inceliklerine hakim oldu. Rus, doğu ve batı edebiyatlarını inceleyen Abay, eklektik düşünceleriyle de göze çarpıyor. "*Abay inançlı inançsız ayrımı yapmadan insanları seviyordu*"[1]

''Doğu batı kaynaşması'' kazak dünyasında ilk defa onun tarafından dile getirildi. Babası Kunanbay Abay'ı kasabada alıkoyup çiftlik işleriyle meşgul etmeye çalışsa da Abay kasabanın akil adamı olmayı başarır, ileri gelenlerle bir konsey oluşturur. Abay(1873-1878) de en karmaşık sosyal problemleri çözen aydın kişi olarak belirlendi. Bu dönemde Abay, toplumsal meselelerin analizi ve çözüm yollarının tespiti yanında, Rus dili ve medeniyet tarihi konularında araştırmalar yaptı.

İdealist bir düşür olan Abay Kunanbayev, özgürlükleri elinden alınmış kazak halkının özgürlüklerinin yeniden kazanılması adına planları vardı. Zamanı gelince bu planlarını uygulamak istiyordu. Abay çıkarmaları ve kara sözleri incelendiğinde, Abay'ın öngörüleri yazıya döküldüğü görülmektedir. Kara sözlerde anlatılan olaylar, gelecekteki nesillerin yetiştirilmesi adına önemli bir misyonun temsilciliğini yerine getirdi. Abay, çıkarmalarında genel görüşlerinin yanında bazı siyasi ve ekonomik konulara değinmiştir. Abay döneminin çalkantılı olayları, Abayla birlikte halkı da etkisi altına aldı. Zamanın Rus politikaları, kazak kültürünün, örf ve adetlerinin, yok edilmesi amacına bina edildiğinden, kazaklar büyük sıkıntılar, zulümler ve işkencelerle karşılaştılar. Beslenme problemleriyle ve hastalıkla baş başa bırakılmış kazak milleti, büyük bunalımlar atlattı. Halkın gıdaları, yok edilirken, çeşitli nükleer denemelerle Semey halkı radyasyona maruz bırakıldı. Yeni nesillerde ortaya çıkan kanserlerin mimarları dönemin baskıcı ve militarist yöneticileriydi. Bütün işkencelere ve özgürlük ihlallerine rağmen kazak aydınları, yok olmanın eşiğine getirilmiş bir halkı, yeniden tarih sahnesinde yeşertmeyi başardılar. Kazak halkı, halk olma idealini gerçekleştirme adına yapılan çalışmaları ve canlarını verme uğruna yapılan fedakârlıkları unutmamak için, eğitim kurumlarında gerekli çalışmaları titizlikle takip etmektedirler.

Abay 70 yaşında, Rus dili ve edebiyatına ait eserlerin araştırılmasıyla ilgili idealini gerçekleştirmek amacıyla Semey iline gelen Rus demokratlarından H.N Dolgopolov, B.C. Grospen ile tanıştı. Diğer taraftan Rus edebiyatının aydınları Puşkin, Gogol, Tolstoy, Saltıkov, Dostoyevski ve batının ünlü alman idealisti, Hegel'in eserleriyle tanışır, diğer taraftan birçok dünya klasiklerini analiz etti. Erken dönem batı edebiyatında metin analizleri yaptı. Bütün bunlar Abay'ın düşünce dünyasının şekillerini oluşturan temellerdi. Abay'ın

[1] K.salgaravlu, *Tanım Basamakları*, Önimder Matbası, Almaata,1993,s.17

özgün eserlerinin oluşması 80. yaşında gerçekleşiyor. (1882-86) yıllarındaki şiir formatındaki yazıları toplumları harekete geçirici nitelikte edebi ve zengin içerikliydi. Bu Abay'ın erken dönemde gelen fikir beslenmesinin ortaya çıkardığı bir sonuçtu. Abay'ın son 20 yılının idealisttik ürünleri onun hayatında zirveyi oluşturur. İdeal bir insanın halkın gönlünde hep yaşayacağına inanıp *"ölse ölür tabiat adam ölmez"*[2] diyordu. Abay'ın Manifesto niteliğindeki bu görüşleri onu kazak halkının "filozof aydını" makamına ulaştırdı. Abay'ın bu dönem eserlerinin önemli bir özelliği de kazak halkının ileri dönemlerdeki özgürlük mücadelelerine ışık tutan, aydın fikirleri ihtiva etmesiydi. Kazak cüzlerinin(kabile) adavetini ortadan kaldıran nitelikli bir kişiydi. Abay'ın bencillerle mücadelesi, kendini bilmez nadanlarla fikir güreşleri toplumdaki güven ve motivasyonu artırdı. Fakat bu çetin ve bunaltıcı yolda ümitsizliğe kapılmadı. Halkına hep ümit aşıladı, istikbal vaadinde bulundu.

Abay Kunanbayev' in gaye-i hayali, şahsi çıkarları değil, belki kazak halkının kaderindeki güzellikleri yeşertip, kazak halkına bir medeniyet sıçraması yaşatmaktı. Bu dönemde kazak toplumu çok ağır sınavlardan geçiyordu. Bütün yaşamsal koşulların zorlaştırıldığı bir dünyaya gelen filozof, beni kınamayın zira binlerce problemle tek başıma savaştım diyordu. O, post modern anlayışın karşısındaydı. Sürekli yenilenme, oluş onun temel prensibidir. Bütün ümidini genç ve dinamik nesle bağlayan filozof aynı zamanda toplumsal hareketin baş elamanı mesabesinde görevini ifa etti. Orta Asya Türki cumhuriyetlerindeki bağımsızlık hareketleri ve Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan toplumsal olaylar, Abay'ın geleceğe ait öngörülerinin tutarlılığını gösteriyor. Kazak halkının geleceği ile ilgili kehanette bulunmak isteyenlerin kazak gençlerindeki irade zenginliğine bakması gerekir dercesine, güven tazeledi ve eserlerinde bunu yansıttı.

Abay Kunanbayev, kazak gençliğine erken yaşlarda düşünsel yüklemeler yaptı. Şuur ve irade zenginliği yükledi. Gençleri, bilimsel fikirleriyle besledi. Kazak halkında aydınlanma hareketleri yeni değildir. Bu olgu erken dönem kazak kültüründe göze çarpıyor. Hatta kazaklar bunu, genetik toplumsal kuramları olarak dillendirmektedirler. Abay paradigmasında temel kural, statükonun bertaraf edilmesi ve yerine modernleşmenin oturtulmasıdır. İnsanın ve insanların oluşturduğu toplumun, devletler arenasındaki saygınlığı, haysiyetini bir kısım şartlara bağlar; *"Üç şey insanı haysiyetli yapar; iyiliği ödev bilmek, aydın bir akıl, sevgi dolu bir yürek."*[3] Öncellikle insan, insanlar için yapacakları güzellikleri kendine "ödev" bilmelidir. Diğer taraftan aklını, zamanın bilimleriyle yenileyip aydınlatmalıdır. Son olarak ta bilmek için sevmek gerekir anlayışını, kafa ve gönle yerleştirmelidir. İçe doğru derinlik bilginin kaynakları arasındadır." *İnsan sezgilerinin kaynağı iç derinliğidir.*[4] Aklın ışığını yürekle irtibatlandırarak" *Yürekte hayrat olmasa, uyuyan fikirler harekete geçmez.*[5]"diyor. Akıl ve yürek aydınlığını elde eden insanın yapması gereken yaşamın sorgulanmasıdır. Sokrates'in" " *Sorgulanmayan hayat yaşamaya değmez"*[6] ifadesini yansıtan *"Bilge kişilere benzemek istersen hayatını sorgula."*[7] Aforizmi, Abay'ın önemli kaidelerinden biridir.

---

[2] Abdil Melik Nisanbayev, *Abay'ın dünya tanımı ve felsefesi*, ilim, Almaata,1995,s16
[3] K.Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s.17
[4].Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s.24
[5] Age,23
[6] Niyazi Berkes, *Sokrates'in müdafaası* -Eflatun , ,MEB yayınları, İstanbul 1998, s.20
[7] Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s.13

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
http://www.akademikbakis.org

1.1.ETİK ÜZERİNE

Abay'ın ahlak anlayışı ölçülü yaşamak üzerine tesis edilmiştir. Her şeyin başında denge unsuru vardır. Tabiatta her şey, bu takdirin sonucu tezahür ediyor. İnsanın bütün azalarında bu ölçüyü görebildiğimiz gibi tabiatta cari her bir kanun, belirli bir düzen ve ölçüyle var ediliyor. "*Bütün eşya bir ölçüyle var edilmiş. Ölçüyü aşan, bir işe yaramaz. Yeme içmede de öyle."*[8] Parmaklarımızdaki düzen, belli kalıp ve ayarda yaratılmış. İç organlarımızda matematiksel oran, aynı şekilde evrenin her yerinde kendini gösterir. Kalbin, midenin, kemiklerin yapısı bir tasarım gerektiriyor. İnsan, ahlaki düzeni ve kuralları koruma adına yeme içmeleri dâhil her davranışını kontrol ederek sergilemelidir." *Gereksiz yere gülme insanı sarhoş eder. Sarhoşlukla insan hata işlemeye devam eder. Sarhoşluk akıl gözünü kör eder."*[9] insan gücü yettiğince çalışma ahlakına sahip olmalı tembellik ve dilencilik istenmeyen davranış kalıplarıdır." *Dilencilik sıfatı insana yakışmıyor."*[10] insan kazanımlarını ahlaki meşruiyet içinde yerine getirmelidir. Haram kazanç evrensel ahlak yasalarına da aykırıdır. Haramla beslenen bir bedenden toplumsal hayata olumlu katkı beklenmez. "*Er ya da geç haram kazançtan zarar görmeyen kalmaz."*[11] Harama alışmış birey, devletin her kademesinde de bu kötü alışkanlığını sürdürmesi muhtemeldir." *Kendini beğenmiş kibirliye değer verme."*[12] İnsanın sürekli kendinden bahsetmesi kendini övmesi akli dengesizlik olarak addedilir. Tevazu sahibi olma ise akli kontrolün sağlandığının işaretidir. Yaratıcı, tevazu sahibini yükseltir, kibirli olanları da alçaltır. Kendini beğenmiş kibirliler aslında hiçbir şey olamayan, bireylerdir. Kendi başına buyruk bu bireyler, rehabilite edilemezlerse sürekli Çevrelerine zarar verirler." *Kibirli ve kendini beğenmiş kişi, yalandan da kaçamaz.*" "[13]yalanlarının ortaya çıkması, insanı hırçınlaştırarak ahlaksızlığa sevk eder. Göz dönmesi tabirinin kullanıldığı bu durum karşısında insanın sükûneti zordur ama imkânsız değildir. Birlik ve beraberlik dayanışmanın ön koşulu dur. Bütün insanlık âlemi, hayatının vazgeçilmesi olarak bu ahlaki kaidelere göre hareket eder. Düzensizlik ve anarşi çıkaran pendelerin bu ahlak yapısından nasipleri yoktur. Yalnız kendisi için çalışanın hep kendine çalışan canlıdan farkı yoktur diyen Abay, Tanrının sevgili bendesi olmayı da insanlık için emek harcamaya bağlıyor. "*Sadece kendini düşünen bencil, kendi için otlayan canlılar gibidir. İnsanlık için çalışırsan yaratıcının sevgili bir dostu olursun."*[14] İnsanın kendisini başkalarına karşı, üstün gösterme çabası bir tür aşağılık duygusundan kaynaklanır. İnsan ne ise, o olmalıdır. *Kendini olduğundan fazla göstermek, insanın nurunu söndürür."*[15] ahlaksız toplumlar uzun süre varlığını devam ettiremezler. Toplum bireylerin bileşkesi olduğuna göre bireyler tek tek ahlaki yapıyı özümsemelilerdir. Bunun için devletin yanında tek tek aileler ve çevre kendi yapısını tehlikeye sokmamak için ahlak yasalarının benimsenmesine yardımcı olmalılar." *İnsanlar kendi zamanlarının içinde yaşadıkları toplumun çocuklarıdır, bu yüzden kötü davranışlar edinmesinde herkesin bir payı vardır."*[16] Her fert içinde yaşadığı toplumunun ahlak değerleri neyse onlardan etkilenir iyi ve kötü davranış kalıplarını

---

[8] Age. s.18
[9] Age. s.20
[10] Age. s.21
[11] Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s.13
[12] Age. s.9
[13] Age s.20
[14] Abay İbrahim Kunanbayev,*Kara sözler*,El yayınları,Almaata,1993,s.78
[15] Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s21
[16] Abay İbrahim Kunanbayev,*Kara sözler*,El yayınları,Almaata,1993,s.79

yaşadığımız çevreden kaparız. Kabul etmekten kaçınsak bile bilinçaltımız bunlarla beslenmiştir. Başkalarına karşı yaptığımız haksızlıklar, atalet ve miskinliklerimiz de toplum tarafından yadırganır. *Nadandık, zulüm ve tembellik insanı hor ve hakir yapar".*[17] İnsanın hakiki değeri nadanlıkta (cehalet)değil, insani karakterlere sahip olmasındadır. Makam ve mansıp sahibi olunduğunda da ahlak kuralları ihlal edilmemelidir.

Birilerine göre mansıp, sanki övünülecek, büyük bir meziyet gibi algılanır, büyük bir atak yapma algısı oluşturur. Oysa bir tür akıl hastalığını çağrıştıran makam mansıp hırsı insana, başkalarına tepeden bakma cesaretini verir. Makam, mansıba ulaşma adına her yolu mubah sayıp, insanları aldatan, ahlak yasalarına aykırı davranışta bulunuyordur. İnsan rütbeyi, mansıbı araç olarak kullanması gerekirken onu bir amaç haline getirirse, sosyal felaket tohumları atılmaya başlamış demektir. Mansıp tuzağına kapılmış birilerinden halkların da beklentisi yoktur. Mansıp tuzağına kapılanın ahlaki değerlere saygısı yoktur. Etik kurallarından habersiz olan ve saygısızca davranışlarda bulunan kişiler aslında acınacak durumda olanlardır." *Kötü ahlaklı olana gülme, ona acı."*[18] birlikte yaşamanın başkalarına tahammül edebilmenin şartı paylaşma kültürünü oluşturmaktır. Ben tok olayım başkalarının açlığı ve sefaleti beni alakadar etmez mantığı doğru bir mantık olamaz." *İnsanı azdıran işsizlik ve fazla tokluktur."*[19] Bütün ahlaki değerlerimizi çocuklarımıza da aktarıyoruz. Çocuklar etik edinimlerini bizden ve çevrelerinden tevarüs ediyorlar. "*Çocuğun iyi ahlaklısı değerli, kötüsü musibettir.*[20] diyen Abay, çocuklarımıza kötü alışkanlıklar kazandırarak insanlığın başına musibet etmememiz gerektiğini vurguluyor.

1.2.HAYATIN ANLAMI VE OLUŞ

Abay, hayatın anlamını çok iyi anlamış olacak ki, ömrünün tamamını milletine adamış. Kant'ın, öyle hareket et ki davranışların başkaları tarafından örnek alınsın prensibi de aynı idealin yansımasıdır. İnsan dünyaya bir defe gelir hayat bir defa yaşanılan bir olgudur. Yapılması gereken hedefi yakalamak ve örnek bir hayat tarzını milletine sunmaktır. Kubbede bırakılacak hoş sedanın anlamlı da bu olsa gerek.

"Ömür ve dünya denilen akıp giden su dur. İnsan ömrü bir dakika gibi gelir geçer. Kaderde geri dönüş yoktur. Zaman her gün ömrü çalıyor. Durmadan hareket ediyor ve asla geri dönmüyor. Gönül aydınlığın olmazsa, görme ve bilme yetilerin çalışmazsa, Uzun ömrün hiçbir anlamı olmaz."[21]

Antik dönem filozoflarından, Herakleitos' un "*insan bir ırmakta iki kez yıkanamaz*"[22] deyiminden kastettiği, ne "su" dur ne de yıkanmaktır. Herakleitos, hayatın akıp gittiğini zamanın geriye evrilmediğini, hayatın her anından ders çıkararak yaşanması gerektiğini anlatıyor. Abay deyimlerinde de, aynı gerçekliklerin ortaya serildiğine şahit oluyoruz. Su gibi akan ömür sermayesinin değeri bilinmezse, insan zarardadır. Abay da aynı konuya değinerek evren ve içindeki her varlığın değişime tabi olduğunu anlatıyor. *"oluş,*

[17]Ömiraliyev, *Abay Aforizmi,* Almaata-Kazakistan,1993, s.14
[18] Age.1993, s.9
[19] Akjan Maşanov *El Farabi ve Abay Almaata* -Kazakistan, 1994 s.79
[20] Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s .13
[21] Age, s.25
[22] Şahin Yenişehirlioğlu, *Felsefe ve Diyalektik*, Maya yayınları, Ankara,1985,s.35

devinim her yerde devam ediyor. Değişmeyen tek varlık yaratıcıdır. Genç yaşlanıyor doğan da ölüyor."[23] dünya ve insan oluşa tabidir.

" İnsan bugün insan yarın topraktır. Ölmek için doğduğunu unutma,

Dünya ve insan bir kalıpta durmuyor. Sürekli değişiyor".[24]

Oluştaki diyalektik akış, tez antitez sentez şeklinde devam ediyor. Herakleitos'un deyimiyle, gece -gündüz, soğuk –sıcak, iyi-kötü, arasındaki zıtların çarpışması yeni oluşumları ortaya çıkarıyor. İnsan bütün bu oluşumlara bakıp kendini ve çevresini yenilemelidir. Yenilenmeyenlerin, kendini geliştirmeyenlerin elendiği bir dünyada yaşıyoruz. *"Zaman geçtikçe kurallar ve kaideler de yenilenmelidir."*[25] diyen Abay, kazak halkını yepyeni bir dünya için hazırladı.

1.3.BİLİM ÜZERİNE

Kunanbayev'in, bilgi ve bilime olan hayranlığı bütün eserlerinde göze çarpıyor. Bilim olmadan dünyanın anlamsızlığına inanıyor." *Bilimsiz dünya yok hükmündedir."*[26] paskalın, bilmek için sevmek gerekir. Anlayışı Abay'da da kaşımıza çıkıyor." *İlim ve istek sevgiden doğar*."[27] diyor. Bilgi konusunda elde edilen verilerin pragmatik yönüne değinerek *"Bilgenin sözleri, öğrencilere yol gösterici nitelikte olmalıdır.*[28] ifadesinde bulunuyor. Bunun karşısında algılayıcı durumunda bulunan öğrencilere de ders verir nitelikte şu ifadeyi kullanıyor.*" Sözün değerini bilmeyene söz anlatma."*[29] Hikmetli sözlerin değerinin anlaşılması birazda muhatabın algısına bağlıdır. Cevherin değerini yine sarrafları bilir kaidesince, değeri anlaşılmayan sözlerin sarf edilmesi boşunadır. Atların önüne, ot yerine mücevher dökülmesi ne kadar abes ise nadan olana hikmetli söz o kadar abestir." *Gönülde ışık yoksa nadan bir şey bilemez"*[30] Nadan olan kişi gününü gün eden, halkına faydası dokunmayan, sadece kendini düşünen cahil kişidir. Beyni, halkının özgürlüğü için fikir üretene gelince o kişi, gerçek bir hâkim, hikmet sahibi ulu şahıstır. Bencil olanın beyninden süzülen her şey bencillik kokar. Söz gücünün inkılaplarda, ihtilallerde, sosyal bunalım dönemlerinde ne tür etkilere sahip olduğunu biliyoruz. Adam ve pende ayrımını sık sık kullanan düşünürümüz bu sözde de insanın, nadanlık ve pendelikten kurtulmasının yollarından birinin, insan beyniyle ilintili olduğunu ve dolayısıyla da beyinden süzülüp gelenlerin kontrol altına alınması gerektiğini vurgular. Pende olmaya özen kişinin ise, vurdumduymaz bir karakter yapısına sahip olduğu belirtilir. İnsana bilimine göre değer biçilir. İnsanın derinliği bilgi içselliği ile de ilgilidir. Bunun dışındaki değerlendirmeler, hata payını artıracağından nazarı dikkate alınmamalıdır. İnsanı insanlıktan çıkaran, bozan, durumlardan değerlendirmelerden sakınmak gerekir. Kılavuzu karga olanın burnu necasetten ari değildir. İnsanın sekülerleştiği günümüzde, güven duygusu bozuldu. İnsan seçici olmak durumundadır. İnsan kısa olan ömür sermayesini dikkatli ve iktisatlı kullanmalı, en kestirme yoldan faydalı

[23]Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s22
[24] Age. s.22
[25] Age. s.24
[26] Age. s.4
[27] Age. s.6
[28] Age. s.3
[29] Age. s.16
[30] Age. s.4

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
http://www.akademikbakis.org

olan sonuçlara ulaştıran fikirleri elde etmeli. Faydalı bilginin gerçek bir güç kaynağı olduğunu burada bir daha zikredelim. Düşünürümüz, Bilginin kaynağı ve değeriyle ilgili değerlendirmelerinde rasyonalist düşünürlerden farklı değerlendirmelerde bulunuyor. Rasyonalistlere göre bilgi (apriori) doğuştandır. Oysa Abay "*İnsan doğuştan bilgiyle gelseydi, herkes öğrenmeden âlim olurdu.*[31] *17* diyerek deney ve gözlem bilgisinin güvenirliğine dikkat çekiyor. Bilim toplumun çıkarlarına hizmet etmeli" *Bilim öğrenmeye, çıkar düşüncesiyle başlanmaz.*[32] şahsi çıkarlar ancak bencilliğimizi besler.

1.4 EĞİTİM ÜZERİNE

Nesillerin eğitimi konusunda, son derece titiz ve nezaket sahibi olan şair Abay gençlere seslenirken; sevgili başkanlarım diye hitap ediyor. Gençleri önce motive edip" *Az veya çok takdir ifade eden sözler, öğrenmeyi artırır."*[33] diyerek bilgileriyle aydınlatıyor. Yüzeysel bilginin anlamsızlığına değinerek" *İnsan bilgisi, eşyanın mahiyetini ve hakikatini öğrenmeye yönelik olmalıdır. İnsan hafızası, ilginç olayları silinmeyecek şekilde kaydeder ."*[34]Diyor.

Abay a göre *"İnsanın şahsiyet kazanmasında, akıl ilim aile çevre rol oynar."*[35] Doğumla birlikte insanoğlu yetiştiği ortamın etki alanındadır. Sürekli alı durumundaki birey anne baba ve çevreden modellemeler yapmaya başlar. Anne ve baba, bu modeller içinde ilk sırayı alır. Daha sonra mahalle ve okul arkadaşları kişilik yapısının beslenmesinde etkili olurlar. Varlık algısının oluşmasıyla birlikte fert artık hür iradesinin istekleriyle dünyasını kurmaya başlar. İlk dönemlerdeki modellemeler temel taşları gibidir. Binanın sağlamlığı bu ilk dönem denilen, yaş dilimine denk düşer. Kazakların, "etme- bulma" anlamını içeren anonim birçok sözü buna işaret eder. Sosyal etki alanında gelişen bireylerin çevresel faktörlerden biçimlenmeleri süreklidir. Sosyal çevre içeriğinde ise insanlarla birlikte iklim şartları, hayvanlar, bitkiler, vs. algılanır. Sert iklim, buna göre sert karakter biçimleri doğurur. Zincirleme reaksiyon halinde bu süreç, devam eder. En çetin işlerden birinin insan eğitimi olduğu, hatta en uygun şartlarda bile bunun zorluklarla ancak gerçekleştirilebildiği pedagoglar tarafından sürekli olarak ifade edilmektedir. Hal böyle olunca, şartların oluşturulması aşamasında ne derece titiz ve dikkatli olunması gerektiği aşikârdır. Her şeyin her şeyle ilintili olduğu kaidesince, eğitimin gerçekleşmesi de bütün varlık sferinin dikkate alınmasıyla gerçekleşir. "*Yol ve sohbet arkadaşlığı çok yücedir.*[36] Bütün olumsuz durumlarla karşılaşan insan kendini yalnızlığa salan insandır. İnsan sosyal bir varlık olarak var edildiğinden, birlikte yaşama zorunluluğu vardır. "*Dostluğun eşdeğeri dostluktur"*.[37] Kazak deyimlerinde "yalnız insan talihsizdir " ifadesi ve yine "yalnız adam işe yaramaz bulaktan da sel olmaz" anonim ifadeleri, sosyal hayata katılmanın sosyal paylaşımların ne derece elzem olduğunu anlatıyor. Pende diye bilinen arazlın bugün yarın ne olacağım? Diye bir kaygıları yoktur. Eğitilmediği sürece insan, hayvani duyguları yönündeki sertliklerine davranış ve duygularına karşı

[31] Age, s.17
[32]Age. s.16
[33] Age, s.18.
[34] Age, s.17
[35] Age, s.6
[36]Age. s.7
[37] Age, s.9

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
http://www.akademikbakis.org

koyamayacaktır. İnsanı insan yapan tinsel duyguların işlerlik kazanması yine fertlerin tek tek eğitilmelerinden geçiyor.

Bütün varoluş alanı içindeki zorluklar, insan için kendini geliştirebileceği hazır ortam olarak ele alınırsa insanın da, insan hayatının da anlamlılığı tezahür eder. Zorluklarla güreşme diye tabir edilen bu durum bütün canlılarda ortak alandır. Kelebeğin kas gelişimini ortaya çıkaran, zorluklarla yaptığı yaşamsal savaştır. Sonuç itibariyle ister insan, ister diğer canlılar olsun bu yaşam savaşından genellikle galip çıkarlar. Başlangıçtaki çirkinlikler hiç yaşanmamış gibi bir algıya dönüşür. Zorluklarla ve olumsuz tepkilerle karşılaşan eğiticiler sabır göstermezlerse sürekli şikâyetlerle topluma da zarar verirler. Abay'ın dünya görüşünde pes etmek yoktur. "*Ben eğer hâkim olsam, insan karakteri düzeltilemez diyenin dilinin kesilmesine hükmederdim.*[38]

Abaya göre insan karakteri, iki kategoride ele alınır birincisi Başkaları için yaşayan "Tulga" ikincisi "Bencil" tiplerdir,

Abay iki tip karakterden bahsediyor.

TULGA: Cömert, yardımcı, iyi niyetli, idealist

BENCİL: Kibirli, kıskanç, kaygısız

Abay yaşadığı dönemin şartlarında tespit ettiği karakterler hiç şüphesiz günümüzde, çok farklı türler de eklenmiş, haliyle kabarık bir karakterler topluluğu ortaya çıkmıştır. Karakter kazanılabilen yönüyle, insanın kontrolünde olan bir yapıdır. İnsan öncelikle kendine saygıyı öğrenirse başkaları da ona saygı gösterir. Kendine saygısı olmayanın başkalarından saygı beklemesi abestir. İnsan başkaları hakkında beslediği iyi niyetle, ayrı bir değerlilik kazanır. Kazaklarda anonim bir söz var " başkaları için kazdığın çukura bir gün kendin düşersin" doğruluktan sapmanın neticesi, hüsrandır.

Terbiye her insana gerekli olduğundan, insan aklını kullanıp edebine sahip çıkmalıdır. İnsan her doğruyu, her yerde söylemekle mükellef olmadığından, dikkatli olmalıdır. Ahmak insana, "ahmak" demek doğru olsa da sonuçta kırılacak olan insan kalbidir.

İnsan kendi hayatıyla birlikte gelecek nesillerinin hayatlarıyla da ilgili çalışmalarda bulunduğu sürece insan olma özelliğini korumuş sayılmaktadır. İki günümüzden biri, bize ait olan günümüz diğeri de nesillerimizin, geleceğimizin günüdür. Nesiller bu günkü şartlara göre değil gelecek zaman dilimlerine göre yetiştirilmelidir. Gelecek zaman dilimlerine göre yetişmenin yolu aklı bilimle aydınlatmaktan geçiyor.

[38] Abay İbrahim Kunanbayev, Kara *sözler*, El yayınları, Almaata,1993,s.78

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
http://www.akademikbakis.org

1.5.ARKADAŞLIK VE SEVGİ

"İnsan olana insanların hepsi dosttur. İnsan birbirine dost ve yoldaş, kardeştir."[39]

İnsan felsefesi açısından, insanın insanlarla ve toplumla olan ilişkileri içinde, alış- verişler, sırdaşlıklar, arkadaşlıklar, yardımlaşmalar vs. sosyal kurallara göre şekillenir. Dostu olmayan insanlarla mesafeli iletişimde bulunmak en azından insanın kendisini ve sırlarını koruması adına önemlidir. Ancak genellemeler hatılı olduğundan, insanın yapısına göre davranıldığında, bazen arkadaşlık kuramayan insanlara yardımcı olunduğunda, sağlam dostluklar kurulabilmektedir. Dostu çok olan, iletişim sıkıntısı olmayanlara gelince onların hayatı rahat ve sıkıntısız geçer. Bu tür insanların yalnızlık çekmeleri de düşünülemez. İnsan hayatında, kaygılı ve kaygısız tipler var. Kaygılı insan tiplerinde, hayatın anlam kazanması adına çabalamalar, başkalarına yardım etme gayretleri dominanttır. Bu tip insanlar toplumda faydalı kategorisinde mütalaa edilirler. Sosyal hayatta kardeşlik ve yardımlaşmanın sigortası bu tiplerdir. Kaygısız, -vurdumduymaz- tiplere gelince bunlar, hiçbir şekilde hayatın canlanmasını istemeyen statik tiplerdir. Kaygısız tiplerin sosyal hayata verecekleri bir artı değerleri söz konusu değildir. Kaygısızın karnı doyunca, başka bir şey istemez. Gününü gün etse ona yeter. Hayatları günü birlikle sınırlıdır ve yarınların onlar için hiçbir anlam ve önemi yoktur. Bu yüzden gamsız insanlardan uzak durmak, insanı onların gafletinden korur. Bazı insanlar hayattaki değişmelere, zamanın yeniklerine karşı ayak uyduramıyor, sebebi bu insanların sanası, sezimi, idrakleri bu hızlı değişimi kavramaya müsait değil. Hayatın getirdiği sıkıntılarla güreşmeye güçleri yetmez. Sıkıntılar karşısında da kızgınlık göstermek ve saldırgan davranışlar sergilemek boş bir uğraştan başka bir şey değildir.

"Dostu olmayanla ilişkilerinde dikkatli ol dostu olanlarla hediyeleş

Dostlarına dostluk göstermen borcundur, düşmanına da adil davran.

Kötü arkadaş gölge gibi seni takip eder kaçar da kurtulamazsın."[40]

Hayatın güzelliği, güzel arkadaşların varlığıyla devam eder. İnsan tek başına bir hiçtir. Çevresi değerler yönüyle zengin insanlar topluğuyla, örülü fertler bahtiyardır ve güzel hayat sürerler. "İnsan, insan içinde yetişir ve hayat sürer" anonim ifadesinde anlatıldığı gibi, insan kendine Enis, yoldaş, dost ve arkadaşlar edinirse hayatın tadı çıkar. Arkadaşlıkların gelişmesi ve temadisi, hata payları dikkate alınırsa sonuç verir, değilse dostluklar biter. İnsanın sırlarını paylaşabileceği canı gibi aziz tuttuğu dostları olduğu gibi, her şeyini paylaşamayacağı dosaları da vardır. Dostlarda da seçici olmak gerekiyor. Zor zamanlarda, insana yardımcı olmayan, imkânı bol dostların, dostluklarını gözden geçirmek gerekiyor." Servetine bakıp dost olanların *gözleri hep maldadır.*[41]Diyor düşünürümüz.

Seni seveni sevmen borçtur. Aşığın dili, dilsiz dil. Gözle gör ama gönülle bil. Karşılık görmeyen âşık duldur. Sevgisiz dünya yaşanabilir değildir." *Sevgisiz dünya boş*."[42] Dünyanın anlamı, hayatın anlamının anlamı, sevgi kanunlarıyla hayat bulur*." İnsanın görevi sevmek,*

---

[39] Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s.6
[40] Abay İbrahim Kunanbayev, Kara *sözler*, El yayınları, Almaata,1993,s.78
[41] Ömiraliyev, *Abay Aforizmi*, Almaata-Kazakistan,1993, s.24
[42] Age, s.9-11

sezmek ve düşünerek konuşmaktır."[43] yaratıcı insanı sevgi mayasıyla yarattı. Abaya göre, hayatın içeriği, anlamı sevgidir. Sevmeden, yaşamaya çalışmak anlamsız bir çabadır.

Sevgi, doğduğu vatana, köyüne, halkına, yere- göğe, tabiata, insanlara, var olan her nesneye karşı gösterilmelidir. Sevgi ve muhabbetin olmadığı yerde varlık gayesine uygun hareket etmekte zorlanır. *İnsan vücudunun padişahı yürektir*."[44]

İnsan dünyaya geldikten sonra talim terbiye ve bilim almaya başlar. Hayatı boyunca öğrendiklerini tecrübe dosyasında biriktirir. Yeri gelince kullanır. İnsan kendinden öncekilerin tecrübelerini de tarayıp, gerekli olanı alır olmayanı bırakır. İnsan terbiye ve bilgileri sırasıyla; Anne- baba mahalle arkadaşları, anaokulu, ilköğretim, orta öğretim, yükseköğretim diye devam eder. İnsanın eğitiminde, eğitimcilerin yeri, ayrı bir değer oluşturur çünkü eğitimci insan hayatının mühendisidir. Öğreticiler, bilimini, sevgisini, bütün benlik ve gayretiyle talebelerine aktarır. Öğrencisi olmayan, bilgisini aktaramayan eğitimci talihsizdir. Eğitimci, bilimini, tecrübesini, spontanlığını, aktivitesini, çevreyle iletişimini ne kadar kaliteli hale getirirse, hayatı o kadar rahat geçer. "*Gücün yettiğince insana iyilik görevindir.*[45] Başkaları için yaşama duygusunu kaybedenin kendisi de aslında kaybetmiş sayılır. Yaşatma duygusunun yerini bencilce yaşama duygusu doldurunca, halkının felaketi kapıdadır. Milleti için yaşayan yiğitler devlete ait olan değerleri namusları gibi korur. Toplumsal birliktelik olgusunun ifadesi kazaklarda "halkla birlikte olman, tek başına yol kat etmenden daha hayırlıdır" Şeklindedir. Bireysel davranışlar pek benimsenmez kazak halkında zira insanlardan bir insan olmanın yolu toplumsal entegreden geçer. Asıl maksat toplum için yaşamaktır. İnsanın kendi toplumu yararına çalışması onun dünya barışı adına çalışmasına engel değildir. Er kişi diye tabir edilen "azamat" model insanın yerinde kullanılır. İnsanın, insanla, toplumla, olan iletişim değerlerinin korunması adına yapılan girişimler, insanın içeriğinde mündemiç tanınma, bilinme, görünme duygularını da meşru dairede tatmin eder." *Bakabilirsen eğer, yüreğinin hazinelerle dolu olduğunu görürsün."*[46] Aksi durumda, baskı altına alınan bu duygular tatmin edilmez ise insanın içinde vahşi canavarlar haline gelir.

2.SONUÇ YERİNE

1995 **s**enesi UNESCO tarafından Abay yılı olarak kabul edildi. Abay İbrahim Kunanbayev, bilge bir hâkim olarak, edebiyat ve felsefe tarihi açısından derinlemesine araştırılması gereken değerli şair ve düşünürdür. Kazak halkı kültürel faaliyetlerinde düğünlerinde Abayla olan manevi bağlarını devam ettirmektedir. Bütün illerde Abaya ait hatıraların yaşatılması ve genç nesle aktarılması adına çalışmalar devam etmektedir. İnsanlar arası iletişim kurallarıyla ilgili dâhiyane deyimleri, başlı başına birer dünya hazinesidir. Örneğin kızgınlık anıyla ilgili "*Daha sonraları tekrar dönüp geleceğin kapıyı hızla çarpıp gitme."*[47] diyerek insanı mutsuzluğa sevk eden pişmanlık halinden kurtarmaya çalışır. Çeşitli kızgınlık, hiddet dönemlerimizde yaşadığımız bu durumu Abay'ın bu orijinal tespitiyle önleyebiliriz. Yine" *Yavaş yürüyüp dikkatli basarsan emeklerin boşa gitmez."*[48] deyimiyle

---

[43] Age, s.25
[44] Age, s.23
[45] Ömiraliyev, Abay Aforizmi, Almaata-Kazakistan,1993, s.24 s9
[46] Age, s.30
[47] Age. s.14
[48] Age, s.12

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
http://www.akademikbakis.org

taşkınlıklarımıza çare oluyor. Gayri ciddi davranış sergileyenlerden gelecek sıkıntılara karşı da" *Ciddiyetsiz ve kaygısızdan uzak, ciddiyet sahiplerine yakın ol.* [49]Diyor, Abaya göre insan sürekli kendini geliştirmeli ve yenilemelidir." *İnsan sürekli olarak yeteneklerini geliştirmezse zamanla körelir, zira yetenek ben gidiyorum demez."*[50] İfadelerinde insanın hareket için yaratıldığı, hareketsizlik halinin bir tür bozulma ve yok olma olduğu anlatılıyor. Günümüzde kazak halkının, hızla sosyal ve ekonomik alanda gelişmesi ve ilerlemesi dünya toplumları adına da bir kazançtır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in öncülük ettiği "2030" planlaması ve bu gün işlerliğini hızla sürdürmesi Türk dünyası adına önem arz ediyor. Biz bu araştırmamızda, Türk dünyasına bilge kişiliğiyle ışık saçmış, Abayı tekrar hatırlatmak istedik. Manevi şahsiyetini saygıyla anıyoruz.

KAYNAKÇA

Amanjol. K, Rahmetov,K,(1996).Türk halklarının Tarihi, Almaata: Bilim yayınları.

Amanjol, K.(1996). Kazak felsefesi, Almaata: Er-Devlet yayınları.

Akarsu, B.(1987) .Çağdaş Felsefe, İstanbul: inkılap kitabevi.

Berkes, N. (1998). Sokrates'in Müdafaası, İstanbul: M.E. B Yayınları.

Kunanbayev, A(1994). Çıkarmalar, Almaata: Mör yayınları.

Kunanbayev, A.(1993) .Kara sözler, Almaata: El yayınları

Maşanov, A.(1994). El Farabi ve Abay, Almaata: Akademi Yayınları

Nisanbayev, H, A.(1998).Felsefe Akıl kitabı, Almaata: Akademi Yayınları.

Nisanbayev, M.A.(1995).Abay'ın dünya tanımı ve felsefesi, Almaata: İlim yayayınları.

Özbekoğlu, S.(1995). Abay, Almaata: Yedi Yargı Yayınları.

Ömiraliyev, K.(1993). Abay Aforizmi, Almaata: Akademi Yayınları

Salgaravlu, K. (1993).Tanım Basamakları, Almaata: Önimder Matbası

İsmailov J. (1994). Abay, Almaata: Bilim yayınları.

Yenişehirlioğlu, Ş.(1985). Felsefe ve Diyalektik, Ankara: Maya yayınları

Yesim, G.(2000). Felsefe tarihi, , Almaata: Akademi Yayınları

[49]Age, s.8
[50]Age, s.17